

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN ROMANLARINDA
(ÇALIKUŞU, ACIMAK, YEŞİL GECE, KAN DAVASI)
“EĞİTİMDE ŞİDDET OLGUSU”NUN İDEOLOJİK
İŞLEVLERİ¹**

Yahya AYDIN*

**THE IDEOLOGICAL FUNCTIONS OF “THE
PHENOMENON OF VIOLENCE IN EDUCATION” IN THE
NOVELS OF REŞAT NURİ GÜNTEKİN (ÇALIKUŞU,
ACIMAK, YEŞİL GECE, KAN DAVASI)**

Öz

Reşat Nuri Güntekin, II. Meşrutiyet’ten 1950’li yıllara kadar bir zaman aralığını anlatan *Çalığışu*, *Yeşil Gece*, *Acımak* ve *Kan Davası* romanlarında, bir Cumhuriyet aydını tavrıyla, Anadolu’nun geri kalmışlığı ve bunda etkili olan eğitimsizliği, mevcut durumun muhafazasını amaçlayan bürokrasiyi, eğitim kurumlarında var olan yozlaşmayı, insan gerçeğimizden hareket etmeyen anlayışların başarısız kalacağını, “eğitimde şiddet olgusu” çerçevesinden ortaya koymaya çalışır.

Çalığışu’nda eski terbiye usullerinin yeni insan tipi ile çatışmasının kaçınılmaz olduğu, bürokrasinin ve meslektaşların psikolojik şiddeti doğurduğu vurgulanırken, *Yeşil Gece*’de Meşrutiyet’ten bu yana uygulanan eğitim politikalarının bir sonucu olarak Ali Şahin “ideolojik bir militan” portresi çizer. Eğitimde şiddet olgusunun kaynağı medrese ve medreselilerdir. *Acımak*’ta Zehra öğretmen, bireysel farklılıkları ve insan gerçeğimizi dikkate almadığı için, adeta bir makine gibidir. Bu kitapta da kısmen geleneksel eğitim kurumlarının şiddetle olan ilişkisine yer verilir.

Kan Davası, eğitimle şakileri eğitmek ve kan davasını sona erdirmek düşünceleri üzerine kuruludur. Romanda, şiddet gören ve şiddete meyilli çocukların ancak sevgi, şefkat ve iyilikle eğitilebileceği düşüncesi çağdaş eğitim anlayışıyla önemli bir yakınlık gösterir.

¹Bu makale, 2016 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde düzenlenen 3.Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi (EJER)’nde sözlü bildiri olarak “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında (Çalığışu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası) Eğitimde Şiddetle İlgili Tespitler” başlığıyla sunulan bildirinin düzenlenmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

*Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: yahyaaydin@duzce.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri, Eğitimde Şiddet Olgusu, İdeolojik İşlev, Çalıkuşu, Yeşil Gece, Acımak, Kan Davası.

Abstract

With a attitude of republican intellectual, Reşat Nuri Güntekin tries to reveal that the inchoateness of Anatolian and ignorance as a reason for inchoateness, bureaucracy who set out keeping status quo, corruption in the educational institutions and abortive perceptions which not commence with human reality, within the frame of “the phenomenon of violence in education” in his novels (Çalıkuşu, Yeşil Gece, Acımak and Kan Davası) which describing a time period from II. Meşrutiyet to 1950's.

In Çalıkuşu, it is emphasized that it is inevitable for the old training methods to conflict with the new human type and that the bureaucracy and colleagues cause psychological violence, in Yeşil Gece, Ali şahin is a portrait of ideologic militant as a result of applied educational policy date from Meşrutiyet. The source of the phenomenon of violence in education are the madrassah and members of the madrassah.

In Acımak, teacher Zehra is just like a machine because of ignoring individual differences and authentic of our person. This book partly includes relationship between educational institutions and violence.

Kan Davası is based on the ideas to discipline the brigands and to terminate the feud. In the novel, the idea that to teach the children with fondness who are violent victims and inclined to the violence shares similarity with perception of modern education.

Keywords: Reşat Nuri, the Phenomenon of Violence in Education, Ideological Function, Çalıkuşu, Yeşil Gece, Acımak, Kan Davası.

1.Giriş

Eğitim, sıkça üzerinde durulan ve fikir belirtilen kavramlardandır. Bu durumun temel sebeplerinden birisi, söz konusu kavramın içerdiği öğretme ve öğrenme süreçlerinin çeşitliliği ve uzunluğudur.

Ertürk (1994: 12) eğitimi “Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci” olarak tanımlarken, Varış (1996: 13), “Bireyin içinde yaşadığı toplumda edindiği süreçler toplamı” şeklinde tarif eder. Bir başka eğitimci Fidan (1996: 8)’a göre ise, “Seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin etkisi altında sosyal yeterlik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreç”tir. Binbaşıoğlu (2004: 17)’nin da dediği gibi eğitimin eni-boyu ve kapsamı konusunda farklılıklar olmakla birlikte, eğitimin bir süreç olduğu fikri kabul edilmiş bulunmaktadır.

Eğitim, gerçekleştirildiği ortamlar göz önüne alındığında iki başlık altında incelenebilir. Bunlardan informal eğitim, okul dışındaki eğitimi kapsar ve “kültürleme” yoluyla gerçekleşir. Belli bir plan ve uygulamanın söz konusu olmadığı bu eğitim türüne, aynı zamanda “doğal eğitim” de denmektedir. Formal eğitim ise, eğitim kurumlarında gerçekleştirilir ve öğretmenin de dâhil olduğu belli kural ve uygulamalara göre düzenlenir. Bu eğitim türüne aynı zamanda “biçimsel eğitim” de denilmektedir (Demirel ve Kaya 2005: 9-10). İster informal ister formal olsun eğitimde şiddet olgusu, bu süreçte çeşitli türleri ve boyutlarıyla kendini hissettiren bir olgudur.

Neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir kavram olan “şiddet” sözcüğü, dilimize Arapçadan geçmiştir. Genel olarak *şiddetin* ya “iç güdüsel” ve “toplumsallaşma sürecinde” çok az değişen ya da çevresel etkenlerden kaynaklanan bir davranış olduğu kabul edilir (Moses 1996: 23). Kaynakları ne olursa olsun, “şiddet, kısaca insana fiziksel ve ruhsal zarar veren her edim (Ünsal 1996: 30)”dir. . Eğitimde şiddet ise, insana temel olarak iki yönden zarar veren bireysel ve toplu hareketlerin, eğitim sürecinde uygulanması olarak tanımlanabilir. Tezcan (1996: 105) da, şiddetin toplumsal bir olgu olduğuna dikkat çekerek, okulların da bundan nasibini aldığını kaydeder ve özellikle geleneksel okulların şiddete gebe olduğunun altını çizer.

Eğitimde “şiddet” ya da dar anlamda “dayak” çok eskiden beri Doğu ve Müslüman toplumlarında yaygın bir eğitim ve disiplin aracı olarak görülmüştür. *Kabusname*’de “çocuk, bilimi ve hüneri çubukla öğrenir” denilerek eğitimde dayanın yeri olduğu belirtilir (Binbaşıoğlu, 2014: 38-39). Yine Amasyalı Hüseyinoğlu Ali adında bir öğretmen, 1453’te yazdığı *Tarîk-ul Edep* adlı eserinde, hocanın “öğrencilerin edepsizliği ve tembelliği”ne karşı dayağa başvurmasını salık verir ve “değnek vurarak yaban canavarlarına bile terbiye verirler, oyun öğretirler.” der. Ömer Seyfettin’in kendi hayatından izler taşıyan *Falaka* (1917) adlı hikâyesi ile Ahmet Rasim’in anı türündeki eseri *Falaka* (1927) edebiyatımızda, bu sosyal problemi çeşitli boyutlarıyla teşrih masasına yatıran bir nitelik taşırlar. Sözü edilen iki eserde, dayanın çocuk ruhunda açtığı yaralar ortaya konulurken, eğitimde bu usulün yerinin olmadığı bazen açık bazen örtük biçimde dikkatlere sunulur. Türk romanında şiddet, aile içi boyutuyla da olsa bazı incelemelere konu olmuş ve dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Esen (1996: 323-326), incelediği romanlarda (İntibah, Mai ve Siyah, Mürebbiye vb.) yazarların şiddete karşı olduklarını hissettirdiklerini belirtir. Bu eserlerde şiddet kullananlar kişiliğini tamamlayamamış, ahlaksız, zorba ve sevgisiz insanlar olarak çizilmişlerdir.

Türk edebiyatının çok okunan isimlerinden biri olan ve öğretmenlikten bürokratlığa kadar Türk eğitiminin çeşitli kademelerinde görev yapan Reşat Nuri Güntekin; Çalığışu, Acımak, Yeşil Gece ve Kan Davası romanlarında eğitime ve eğitimde şiddet olgusuna önemli oranda yer vermiştir. Bu noktada özellikle eğitimde şiddet olgusunun ideolojik işlevleri dikkat çekicidir.

Aslında eserleriyle “Türkçenin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi” olan ve “temiz ve musaffa bir insanlığın peşinde” koşan Reşat Nuri, “iyi ile kötünün behemahal ayrı saflarda çarpışmasını” ister (Tanpınar 2007: 460-461). Hatta romanlarında çoğu kez “iyilik” ve “kötülük” aynı kişide birleşmez. Romanlarında kötülerini bile büsbütün harcama yoluna gitmez (Kudret 1987: 311). Zaten Emil (1989: 18)’e göre o, her şeyden önce “sevgi, güven, şefkat, merhamet, müsamaha, affetme, feragat, fedakârlık, tevazu, anlayış, yardımseverlik, diğergâmlık gibi beşerî duyguların sanatkârıdır.” Reşat Nuri’nin üslûbunu oluşturan bu niteliklerin, onun eğitime ve eğitimde şiddet olgusuna bakışını belirlediği söylenebilir.

Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra yeni Türk devletinin temelleri atılırken aydınların da ilgisi Anadolu’yu tanıtmak üzerine yoğunlaşmıştır. Şiirde bu eğilim Faruk Nafiz, romanda ise Reşat Nuri’nin öncülüğünde gerçekleşir (Parlatır 1986: 368). Eserlerinde değişik meslek ve zümrelerden pek çok kişiye yer veren Reşat Nuri, bunlar arasından öğretmenlere özel bir önem atfeder. Bu yüzden Mehmet Kaplan, onun için “Öğretmenler ve Memurlar Romancısı” ifadesini kullanır (Yücebaş 1987: 210). Romanlarında öğretmenlere ve memurlara yer veren Reşat Nuri, aynı zamanda bu zümreler tarafından çok okunmuş, bir nevi romanlarıyla “memleket edebiyatı” çerçevesinde, Anadolu’ya gidecek bu aydın kitleyi yetiştirmek misyonunu üzerine almış görünür. Burdurlu (1971: 6), Reşat Nuri’nin bu bağlamda Ahmet Mithat’ın Tanzimat yıllarında yaptığı “okuyucu yetiştirmek” eylemini gerçekleştirdiğini ifade eder. Kavcar (1999: 40) ise, Çalığışu’nun Türk eğitiminde “Geniş okuyucu yığınlarına okumayı sevdirmesi ve yeni kuşakları etkileyerek idealist gençlerin yetişmesini sağlaması” noktalarından büyük bir yer tuttuğunu kaydeder.

Gerçekten de döneme ilişkin bazı tanıklıklar, bu durumu doğrulamaktadır. Nezihe Araz, 1940’lı yıllarda üniversite okurken, iki bin kişi arasında yaptıkları ankette “En sevdiğiniz roman ve kahramanı kim?” sorusuna, bir dokuz yüz öğrencinin “Çalığışu-Feride” cevabını verdiğini belirtir (Önertoy 1983: 23). Bir başka incelemecinin tanıklığına göre de Çalığışu yayımlandığından beri, binlerce Kız Muallim Mektebi mezununun gönlünde bir *Feride* yatmaktadır (Sevük 1930: 507).

Reşat Nuri'nin sözü edilen eserleri, yeni yeni filizlenmekte olan Türk devletinin eğitim politikasını ihtiva eden birer “ilmihal” ya da “cep kitabı” olarak da görülebilir. Ele aldıkları dönem II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi yıllarıdır. Modern bir organizasyon olan ulus devlet ve onun bileşenlerinden ekonomi, “eğitim”i modern bir toplum ve devletin olmazsa olmazı olarak görmüş (Gündüz 2016:502), tüm kapsamlı sorunların ve bunalımların çözümünde eğitimin sihirli gücü olduğuna (maxwell cini) inanmıştır (Aktay 2007: 473-498). Reşat Nuri'nin romanlarında, benzer anlayışın tezahürleri görülebilir. Eğitim ve öğretmen, toplumsal ve bireysel her türlü sorunun üstesinden gelme potansiyeline sahip olgu ve kişiler olarak ele alınmışlardır. . Bu çerçevede Althusser (1994: 33-34)'in “aile, okul ve edebiyatı” devletin ideolojik aygıtları olarak değerlendirdiğini unutmamak gerekir. Ayrıca Peter L. Berger (2000: 135)'in de ifade ettiği gibi “eğitim” modernleşmenin bir taşıyıcısı ve acentasıdır.

2.Eğitimde Eski-Yeni Çatışması ve Eski Anlayışın İflası: Çalığışu

Reşat Nuri'nin Çalığışu romanında “eğitimde şiddet” olgusuyla ilgili olarak başlıkta belirtilen iki hususu tartışmaya açtığı söylenebilir. Yeni ulus devletin ayak seslerinin hissedildiği bir dönemde tefrika edilmeye başlanan Çalığışu'nda (1918), Milli Mücadele'nin başladığı günlerde Feride'nin Anadolu'ya geçişi, sıcağı sıcağına İstanbul'da esen havaya cevap vermiştir (Tanpınar 2007:459). Ayrıca Çalığışu “İstanbul'da sıkışık kalmış olan Servet-i Fünûn romanından sonra gerçek bir sosyal edebiyat ihtilâli” olarak ortaya çıkmış, Anadolu'ya “o genişlik, o yoğunluk ve kesinlikte bir çıkış, bir hamle” bu eserle gerçekleşmiştir (Emil 1989: 13). Savaş alanında cephede düşmanın, maarif sahasında ise eski anlayışın (İstanbul, bürokrasi, dayak, cehalet, taassup, gerilik) mücadelesiyle ilgili kesitlere yer veren Çalığışu'nda eğitimde şiddet olgusu, eğitim kurumları içi ve dışında çeşitli yönleriyle karşımıza çıkar.

2.1.Gündelik Yaşamın Terbiye Boyutunda (Eğitim) Şiddetin Kökenleri: Yeni Bir Genç Kız Tipi

Çalığışu romanında okul dışında ya da sosyal hayatta görülen şiddet öğelerinin daha çok “kültürleme” çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Eski değerlerle uzlaşamayan neşeli, cıvıl cıvıl, havai ve hoppa bir “İstanbul Kızı”²nin geleneksel anlayışın dışında sergilediği

²Reşat Nuri, Çalığışu romanını İstanbul Kızı adıyla dört perdelik bir piyes olarak yazar ancak eser çeşitli sebeplerden ötürü oynanmaz. Yazarın eseri kaleme alma gerekçesi, eski değerler yeni anlayış arasında sıkışan Feride'nin durumunu açıklar:

davranışlar, fiziksel ve psikolojik şiddeti doğurmuştur. Bu bölümlerde, sergilenen eski terbiye usullerinin doğru olmadığı dikkatlere sunulur. Aynı zamanda bu davranışların gayri insanî olduğu, insanın yaşama sevincini söndürdüğü Feride'nin sevimli şımarıklığından gelen saiklerin yardımıyla okuyucuya benimsetilmeye çalışılır. Bu yeni genç kız tipinin, Reşat Nuri'nin romanda yaptığını şiirde yapan Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Kızıma"³ şiirinde anlatılan tipler taşıdığı benzerlikler açıktır.

Annesinin vefatıyla birlikte babası tarafından anneannesine bırakılan Feride, hareketli ve haşarı tabiatı itibarıyla sürekli yaramazlıklar yapar. Aile, öksüzlere el sürmenin günah olduğunu düşündüğünden, Feride, iyice çekilmez hale gelince bir çare olarak onu kolundan tutar ve bir odaya kilitler. (Çalığışu, s.19)

Besime Teyzesinin Kozyatağı'ndaki köşkünde Paskalya tatilini geçiren Feride, bir akşamüstü bir ağacın tepesinde kiraz yemek için çıkar. Umursamadan sağa sola savurduğu çekirdekler yoldan geçen komşuları olan yaşlı bir adama isabet eder. Adam, "iri bir dalın üstüne ata biner gibi oturmuş at gibi bir kızın arsız arsız güldüğünü görünce" dayanamaz ve Feride'ye "Bravo hanım kızım, hiç yakıştıramadım, maşallah sizin gibi erişmiş, yetişmiş koskoca bir hanıma..." diyerek kızgınlığını ve onu ayıpladığını belli eder (Çalığışu, s.32-33).

Ayşe Teyzesinin Tekirdağı'nda bulunan evine yaz tatilini geçirmek için giden Feride, orada da yaramazlıklarına devam eder. Teyzesinin oldukça kalabalık bir dost çevresi vardır. Hemen hemen her gün bir yere çağrılmaktadırlar. Akrabaları Feride'yi artık kocaman bir kız olduğu konusunda uyarılmışlar, bir hafiflik yaparsa onu ayıplayacaklarını söylemişlerdir. Feride, bunun üzerine hareketlerine dikkat etmeye başlar (Çalığışu, s.63).

"O zamanlar genç kızlarda neş'e ve serbestlik iyi alâmet sayılmazdı. Ecnebi mekteplerinde yahut ileri aile muhitlerinde yetişmiş tek tük kızlar iyi bir gözle görülmez, fena insan olmaya namzet sayılırdı. Hatta klasik aileler böylelerini oğullarına almaktan korkarlardı. Ben İstanbul Kızı'nda bir büyük çocuk demek olan, genç kızda biraz tahsil biraz neş'e hafiflik ve serbestliğin, pek korkulacak bir şey olmadığını, böylelerinin zamanı gelince, yahut hayatın müşkül saatlerinde, kendilerini en ağır yaşlılardan daha iyi çekip çevireceklerini göstermek istiyordum (Banarlı 1971: 1210)."

³ " (...)Mademki bir ırmaksın, /Çağlayıp akacaksın, /Niçin derdiyle yaksın, /Seni bu devran, kızım./Gönlünü sal sevince, / Düşünme fazla ince./ Oku, vakti gelince,/ Bahtına meydan, kızım. (...)Neşeli ol, neşeli,/ Varsın desinler deli!/ Eğlenmeli, gülmeli/ Her gün, her zaman, kızım (Çamlıbel 2015: 222-223)."

Yaramazlıklarına devam eden Feride, hem toplum hem de ailesi tarafından ayıplanır. Ama onun sergilediği davranışlar sadece “yaramazlıktır.” Buna rağmen geleneksel dünya görüşü ve anlayışın dışındadırlar. Bu durum ruhsal (ayıplamak) ve fiziksel (odaya kapatmak) şiddeti doğurur. Ama Feride’nin sevimli yaramazlıkları okuru, o dönemde bunların o yaştan beklenen normal davranışlar olduğuna inanmaya zorlar.

Feride ve teyze kızı Müjgan, bir gün evlerinin yakınında bulunan bir koya geçmek için bacaklarını diz kapaklarına kadar sıyırlar ve suya girerler ama yol üstünde üç balıkçıyla karşılaşılır. İkisi de bu durumdan çok utanır. Müjgan, çareyi kaçmakta bulur. Feride ise, kendisine kim olduğunu soran yaşlı balıkçıya, adının Marika olduğunu ve tüccar olan amcasına İstanbul’dan misafir geldiği yalanını söyler. Müjgan, ona niçin böyle yaptığını sorunca, İstanbul’daki teyzelerinin kendisini “Dilini sıkı tut. Saçmasapan konuşma... Oraları dedikoducu yerlerdir” diye tembihlemelerinden ötürü ve balıkçıların “Bu nasıl Müslüman kız böyle, sade başını değil bacaklarını açıyor” demelerinden korktuğu için böyle davrandığını belirtir (Çalığışu, s.64-65). Yanlış yapma ve ayıplanma korkusu Feride’ye yalan söyletir. Bu da eğitimde istenilen bir davranış değildir. Zaten Reşat Nuri’ye göre, bu rahatlık ve serbestliğin o yaşlarda bir genç kızda mazur görülmesi gerekir.

Feride, yerli zenginlerden birinin evine davetli olan Ayşe teyzesinin ve kızı Müjgan’ın eşlik eder. Onlar havuz başında büyüklerle dedikodu yaparken, Feride, çocukları peşine takarak türlü yaramazlıklar yapar. Teyzesi ve Müjgan birtakım el hareketleri ile onu dizginlemeye çalışırlar ama bu fayda vermez. Feride, “on beş yaşında, kendi nazik tabirleri üzere ‘at anası gibi’ bir kızın baş açık, bacaklar çıplak, üst baş darmadağınık, işçiler, yanaşmalar arasında hoyratlık etmesi”nin ayıp olduğunu düşünür ama kendisini engelleyemez (Çalığışu, s.70). Eski terbiye anlayışı ile yeninin, bir genç kızın davranışları göz önüne alındığında karşı karşıya gelmesi ve çatışması kaçınılmazdır. Bu noktada var olan çatışmanın sahnesi de roman türü olacaktır. Romanda Reşat Nuri’nin İstanbul kızını öyle bir resmedişi vardır ki, okurların, onun davranışlarına kızmaktan ziyade gülümsemekle iktifa etmeleri daha olası görünmektedir.

Besime Teyzesi, Kamuran’la nişanlandıktan sonra Feride’den daha olgun tavırlar sergilemesini bekler. Bir gün araba ile Merdivenköyü’ne bir düğün için gidilecekken, Feride, arabanın kalabalık olmasından dolayı arabacının yanına binmek ister. Bu sırada bir kahkaha kopar ve Feride kös kös arabaya biner (Çalığışu, s.90). Burada toplumun istenen davranışları sergilemek hususunda bireyden bir beklentisi olduğu, aksi durumda bir yaptırım unsuru olarak çok çeşitli yöntemlerin kullanılabileceği dikkatlere sunulur.

Feride, Anadolu’da bir öğretmenlik almadan önce, İstanbul’da bir otelde kalmaktadır. Otelin ihtiyar odacısı Hacı Kalfa, Feride’nin yanına girerken onu başını örtmesi hususunda uyarır. Feride, aralarında bir teklif olmadığını söyleyince, Hacı Kalfa, çatkın çehresini daha da çatarak “_Yoo! İş senin bildiğin gibi değildir. ‘İslâm muhadderatları’nın yanına öyle sallapati girilmez” diye Feride’ye çıkışır (Çalikuşu, s.117-118). Daha önce teyze kızı Müjgan’la benzer bir durumla karşı karşıya gelen Feride’nin bu tür muamelelere maruz kalmasının altında, dinî bir muhtevaya dayanan geleneksel terbiye ve ahlâk görüşünün aksine hareket etmesi yatar.

2.2.Bir Mobbing⁴ Unsuru Olarak Bürokrasi ve Meslektaşlar

Türk edebiyatında genellikle edebiyatçı ile bürokratın farklı iki zümre olmadığı kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında devlet politikalarının sanat ve sanatçıyı etkilemesi kaçınılmazdır (Yalçın, 2002: 167). Kendisi de uzun yıllar maarif teşkilatında görev yapan Reşat Nuri, sözünü ettiğimiz romanlarında tenkit nazarlarını en çok bürokrasiye yöneltir (Çelik 2000; Emil 1984; Naci 2003). Bu bağlamda Reşat Nuri’nin romanları, Türk Millî Eğitim sistemini ve eğitim kurumlarını çeşitli boyutlarıyla irdeler ve genelde eğitim-öğretim özelde bürokrasi konusunda çarpıcı tespitlere yer verir (Orakçı 2016: 236-255). Buna bürokrasinin hantal ve ağır çalışma şekli, ehliyet ve liyakate gereken önemin verilmemesi, adam kayırmacılık, keyfilik ve öğretmenlerin bürokrasiyle olan sorunları, eğitimde şiddet olgusunu ortaya çıkarmıştır.

Çalikuşu’nda yukarıdaki başlık altında incelendiğimiz şiddet öğeleri, daha çok psikolojik boyuta girmektedir. Bunun da sebebi, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin Feride’nin Anadolu’ya gidişi önünde çıkardığı engellerdir. Statükoyu korumayı amaçlayan bürokrasi, yeni bir misyona sahip olan genç ve idealist bir öğretmenin yoluna taş koymaya çalışmaktadır. Aslında bürokrasi, bütünüyle kağşamış, ağır ve hantal bir imparatorluk bakiyesi ve mekanizması iken, Feride, heyecanlı ve ideallerinden aldığı kuvvetle son derece enerjik, uç vermeye başlayan yeni anlayışın bir numunesidir. Feride’nin geleneksel öğretmen tipine aykırı giyim ve davranışları da psikolojik şiddeti doğurmaktadır. Ayrıca bazı öğretmenler tarafından

⁴“Latince kararsız kalabalık anlamına gelen ‘mobile vulgus’ sözcüklerinden türeyen ‘mob’ sözcüğü, İngilizce kanun dışı şiddet uygulayan düzensiz kalabalık veya ‘çete’ anlamına gelmektedir. ‘Mob’ kökünün İngilizce eylem biçimi olan ‘mobbing’ ise; psikolojik şiddet, kuşatma, taciz, rahatsız etme veya sıkıntı verme anlamına gelmektedir (Oxford Advanced learner’s Dictionary s.189: aktaran: Tınaz 2008: 7).”

öğretmenliğin bir ideal olarak değil de geçim vasıtası olarak görülmesi, yine şiddeti doğuran sebepler arasındadır.

Feride, öğretmenlik almak için Maarif Nezareti'ne gider. "Makam-ı Nezaret" yazar odanın kapısı önünde kerli ferli bir hademe oturmaktadır. Nazır yahut Paşa'yı görmek istediğini söyleyen Feride, ne yapacağını soran hademeye, "hocalık" istediğini cevabını verir. Hademe ise "Böyle şey için Nazır Bey rahatsız edilmez. Git, dairesine söyle. Usulü dairesinde muamele yap!" şeklinde bir karşılık verir. Feride, "usulü dairesinde muamelenin" ne olduğunu öğrenmek ister ama o buna cevap vermeye lüzum görmez ve mağrur ve kibirli bir şekilde başını öte tarafa çevirir. Feride, peçesinin altında korku ile dilini çıkarır ve hademesi böyleyse efendisinin nasıl olduğunu düşünür (Çalığışu, s.128-129).

Feride, hademenin yanından ayrıldıktan sonra bir meslektaşının yardımı ile Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi'ne gider ve Müdür-i Umumi Beyefendi ile görüşür. Müdür, öğretmenlik isteyen Feride'ye "istida"sı olup olmadığını sorar. Feride, "istida"nın ne anlama geldiğini bilemeyince müdür, adeta çıldırır. Feride gibilerin istida ile şahadetname arasındaki farktan habersiz olduklarından, üstelik muallimlik istediklerini sonrasında "maaş az, yer uzak" diye kafa tuttuklarından şikâyet eder. Ardından Feride'yi azarlayarak kovar ve bir bilene danışmasını söyler. Orada bulunan bir başka beyefendi ise, Feride gibilerin muallimlikten ziyade sanata heves etmelerini söyler. Çünkü ona göre istida ile şahadetname arasındaki farkı iyi bilemeyen birinden iyi bir öğretmen olmaz. Ama Feride'ye, çalışırsa iyi bir terzi olup hayatını kazanabileceğini söyler (Çalığışu, s.130-131).

Yukarıda görüldüğü gibi eğitimde özden ziyade teferruatı takılı, şekilci bir anlayıştan öteye geçmeyen bir zihniyeti sürdürmeyi isteyen bürokrasi, "keyfi"dir, bireyleri sınırlı kılma eğilimindedir ve kendisiyle temasa geçen bireyde iktidarsızlık duygusunun doğmasına sebep olur. Ayrıca her bürokratik yapı, sadece görevli kıldıkları hususlar üzerinde yetki sahibidirler ve bunun için gerekli olan uzmanlık bilgisiyle donatılmışlardır (Berger ve diğerleri 2000: 53-74). Bu açıdan anlamına sadece kendilerinin vakıf olduğu kelimeler ya da dil, birey üzerinde tahakküm kurmanın bir aracı hâline gelir.

Feride, Naime Hanım'ın yardımıyla şube müdürünün karşısına çıkar. Kanının kaynadığı şube müdürü, Feride'ye iyi davranır. Şahap Efendi'den onun için bir istida yazmasını ister. Feride, kalem odasında Şahap Efendi'nin sorularına cevap verir. Pencerenin yanında duran iki kâtip de Şahap Efendi'ye yardım etmek isterler. Feride, dairedeki çalışanların birbirini düşünmesine sevinir. Ama sonra bu sözü ettiğine pişman olur. Bu iki kişi kendi aralarında gülüşerek, alçak sesle Feride hakkında "Muallime

Hanım hayli pişkin ve mukaşşer” sözünü sarf ederler (Çalikuşu, s.134-135). Bir öğretmen adayını sözle taciz etmek ve bunun sonucu olarak ruhsal travmaya sürüklemek gibi kokuşmuşluklar, bu kurum ve mensuplarının her anlamda köklü bir değişikliğe muhtaç olduklarını açıkça ortaya koyar.

Feride, Müdür-i Umumi’nin karşısına çıkar. İstidasi, diploması uygun görülmediği için reddedilmiştir. Feride, bu durumda çaresizce ne yapacağını sorar. Müdür, ona şöyle bir cevap verir: “_Artık orasını da, müsaadenizle, kendiniz düşünün, dedi. Bu kadar meşguliyet arasında, bir de sizin ne olacağınız düşünmeye kalkarsak vay halimize (Çalikuşu, s.136-137).” Asıl işi maarifin çeşitli meseleleriyle uğraşmak olan ama daha önemli meşgalelerinden dolayı buna vakit ayırmayan Müdür-i Umumi, Feride ile bürokrasi arasındaki aşılmaz duvarı simgeler.

Feride, uzun uğraşlar sonucu B. İlinin merkez rüştiyesinde açık bulunan coğrafya ve resim muallimliğine tayin edilir. Ama aynı kadroya Hayriye Hanım adında biri de atanmıştır. Hayriye Hanım, bu durumu öğrenince şirretliğinden bayılır. Feride ise, kendini tutamayarak gülümser. Bunun üzerine odada bulunan öğretmenlerden biri, “-Kızım insanîyetine şaştım doğrusu, dedi. Bir de üstelik gülüyorsun.” şeklinde tepkisini ortaya koyar. Oradaki öğretmenlerden sadece biri Hayriye Hanım’ın karşısındadır. “_Bilmeyen, bu kadının kocası evlenmiş, üstüne ortak getirmiş sanır. Baygınlık falan değil, vallahi şirretliğinden” diyerek tarafını belli eder. Hayriye Hanım, ortalığı velveleye verir. Feride, nezaketle bir şey sorunca Hayriye Hanım daha da şirretleşir. Feride’yi hem canına kastetmekle hem de keyif sormakla suçlayan Hayriye Hanım, dünyada bundan büyük yüzüzlük ve arsızlığın olamayacağını söyler. Zaman zaman sesini yükselten bu kadın Feride için, sokakta bile ağza alınmayacak kelimeler sarf etmekten çekinmez. Onu, hafif bir kadın olmakla itham eder. İşini elinden almak için Nezaret’teki kişilerle ahlaksız münasebetlere girmekle suçlar (Çalikuşu, s.146-147).

Bürokrasinin adam kayırma ve adamsendeci tavırları yüzünden yeni bir muallime, kendisini ekmeğinden etme tehlikesi doğurduğu için, öğretmenliği bir geçim vasıtası olarak gören Hayriye Hanım tarafından en ağır hakaretlere ve iftiralara maruz kalır. Ama hazin olan şudur ki, birisi dışında diğerleri olaya seyirci kalırlar. Eski anlayışı temsil eden Hayriye Hanım gibi şirret ve kara ağızlı bir kadının öğrencilere bir şey veremeyeceği açıktır. Bu sahne, aynı zamanda iyi yetişmiş, dengeli ve ahlâklı öğretmenlere duyulan ihtiyacı etkili bir şekilde vurgular.

Zeyniler köy mektebinde okuyan erkek çocuklar, evlerinin odun kırmak, su taşımak ve inek sağmak gibi işlerini görürler. Mektebe geldiklerinde

Hatice Hanım onlara dışarıda beklemelerini söyler. Çünkü Feride'nin başı açıktır. Feride, buna lüzum olup olmadığını sorunca, Hatice Hanım bunun gerekli ve başı açık ders okutmanın günah olduğunu söyleyerek, ona temiz tülbentlerinden birini verir (Çalığışu, s.184-185). Bu örnekte de eski eğitimin biçim ve muhtevasının din tarafından şekillendirildiği ama bu noktada sekülerleşmenin gerekli olduğu düşüncesinin ileri sürüldüğü söylenebilir.

Maarif müdürünün emriyle Zeyniler mektebi kapanınca Feride, okula ait evrakla vilayet merkezine gelir. Başkâtibe kendini tanıttınca, dışarıda birazcık beklemesi gerektiği söylenir. Feride, tam üç saat müdürün gelmesini bekler. Üstelik böyle yerlerde gelen geçenler ona dik dik bakmakta ve laf atmaktadırlar (Çalığışu, s.230-231). Bürokrasinin etkili silahlarından biri budur. Abadan (1959: 65) da modern bürokrasinin ayırıcı vasıflarından birini “*yavaşlılık*” olarak ifade eder. Burada Peter L. Berger'in yukarıda yer verdiğimiz görüşünde belirtilen “müşteriyi (bireyi) sinirli kılma eğilimi” açıkça görülebilir.

Feride, B... Darümuallimatı'nda Fransızca öğretmeni olarak yeni görevine başlar. Okulun Recep Efendi isminde sarıklı müdürü, Feride'ye dikkat etmesi gereken bir kurallar manzumesi söyler. “Arife, fadıla, edibe” olmasını ondan ister. Üstelik vazifede kusur etmemeli, dışarıda da “muallimlik vakarını” muhafaza etmelidir. Yoksa Recep Efendi, geçmişte yaptığı gibi Maarif Müdürü'ne sormadan aksi hareket edenleri kapı dışarı etme yetkisine sahiptir (Çalığışu, s.248-249). Recep Efendi'nin söyledikleri, Feride için bir tehdit niteliği taşır. Zaten Berger (2000: 74) de bürokrasinin kişiye “kendi özel yaşamının dışında ve ötesindeki makro-sosyal bağlantılarını” hatırlattığını ve “işten çok tehdit etme (...) potansiyeline” sahip olduğunu ifade eder. Okul müdürünün bu aşırı yetkisi aynı zamanda eğitim bürokrasisinin keyfilliğini de gözler önüne serer.

2.3.Eğitimde Şiddet Boyutuyla Eski-Yeni Mücadelesi

Çalığışu'nda fiziksel şiddet genellikle geleneksel mekteplerde karşımıza çıkar. Bu durum, aynı zamanda Feride'nin okuduğu yabancı mekteplerle, geleneksel mekteplerin farkını ortaya koymak için kullanılır. Yabancı mekteplerde hocalarının şefkat ve sevgisiyle büyüyen Feride, öğretmenlik yaptığı yıllar boyunca bu davranışları sergilemeye devam eder. Çeşitli açılardan karşıtı sayılabilecek Hatice Hanım ise, geleneksel yöntemlerle öğretmenlik yapan ve eğitimde şiddeti çeşitli boyutlarıyla kullanan bir öğretmendir. Feride, onun yaptığı yanlışları sık sık düzeltir. Hatice Hanım'ın eğitimde kullandığı metotlar, dinî muhtevadan kaynaklanır ve

çocukların oyunlarına kadar sinmiştir. Feride'nin kullandığı yöntemler ise, eğitimin seküler bir içerik kazamaya başladığını gösterir.

Çalığışu'nda öğrencilerin birbirine uyguladıkları şiddet, yabancı ve yerli okullarda farklılık gösterir. Yabancı okullardaki öğrencilerin birbirlerine karşı sergiledikleri şiddet, daha çok psikolojik ve yumuşak bir şiddettir. Yerli mekteplerden yetişenlerde ise, aldıkları eğitimin de bir sonucu olarak fiziksel şiddet ön plana çıkar.

Çalığışu romanının kahramanı Feride, Sörlük Mektebi'nde okurken Fransızca öğretmeni Sör Aleksî, sınıfa bir yazı ödevi verir. Feride, yaramazlığı ve gevezeliği yüzünden arkadaşlarından ayrı, tek başına bir sıraya oturtulur. Böylece Feride, ders esnasında diğer öğrencileri lafa tutmadan, "uslu uslu muallimi dinlemeyi öğreninceye kadar orada bir sürgün hayatı geçirmeye" mahkûm edilir. Yine Feride, hayatıyla ilgili muziplik olsun diye yazmış olduğu ödevi okuyunca, bütün arkadaşları kahkahalarla ona gülmüşlerdir. Sör Aleksî ise öğrencileri susturmak için hayli sıkıntı çekmiştir (Çalığışu, s.7-10).

Sörlük Mektebi'ndeki hocaları Feride'nin şakalarına karşı oldukça sabırlıdır. Ama böceklerden çok korkan bir hocasının masasına, ders esnasında kâğıda yapıştırılmış bir at sineği bırakması ve zavallı kadının baygınlık geçirmesi, ona karşı son derece hoşgörülü olan Sör Süperiyör'ü kızdırır. Feride, yarı uykulu yarı uyanık bir hâlde yatarken, onu, çatkın bir çehreyle üzerine yürür, gözlerini açıp bağırırken görür (Çalığışu, s.25-26).

Nişanlanan Feride'nin notlarında bir düşünüş görülür. Sör Aleksî, bu durumun neden kaynaklandığını farkındadır. Feride'ye bu durumda notlarını herkese göstermekten çekineceğini söyler ve arkasından bu sene sınıfı geçemezse, bir sene daha okulda beklemek tehlikesi olduğunu hatırlatır (Çalığışu, s.93-94).

Reşat Nuri'nin, Türkiye'de Darülmualimat 1870 tarihinde açılmasına rağmen, 1918'de Vakit gazetesinde tefrika edilmeye başlanan, 1922'de yayımlanan ve kabaca 1908-1920 arasını ele alan Çalığışu'nun kahramanı Feride'yi Sörlük Mektebi'nden mezun etmesi üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu açıdan bakılınca kendisi de bir eğitimci olan Reşat Nuri'nin, Darülmualimat'ın verdiği eğitimi ve kazandırmayı amaçladığı pedagojik özellikleri yetersiz bulduğu söylenebilir. Reşat Nuri, eğitimde model alınması gereken örneğin Batı-Fransa olduğunu düşünür. Emil (1984: 90), bu noktada Sörlük Mektebi'nde (rahibeler mektebi) Çalığışu'nun, kişiliğini yapan "Hristiyanî bir merhamet ve şefkat halesi" ile yetiştirildiğini ve "Feride de uyanan sevgi, şefkat, merhamet ve rikkate dair ne varsa" hepsinin buradaki telkinlerin bir eseri olduğunu söyler.

Feride'nin öğretmenlik mesleğine kabul edilmesi de yine bu okulda öğrendiği Fransızca sayesinde. Müdürü ziyarete gelen bir şair, ona Fransızca sorular sorar, Feride'de bunlara son derece iyi karşılıklar verir. Böylece şair, son derece iyi Fransızca bilen bu kız için Nazır Bey'e "bir iki kelime-i teyyibe" edecektir. Feride, Fransızca'yı son derece akıcı konuştuğu için, müdür tarafından "Bülbül gibi söylüyor Fransızca'yı maşallah. Bir Türk kıızı için şayan-ı takdir doğrusu (Çalığışu, s.138)" denilerek taltif edilir.

Feride'nin göreve başladığı Zeyniler mektebi gerçekten bir harabeyi andırmaktadır. Yeni metotlara vakıf olmayan Hatice Hanım, sınıfı kendi anlayışına göre düzenlemiştir. Dershanenin bahçe tarafındaki duvarının dibinde, üstüne bir tahta kapak çakılan bir dolap vardır. Bu dolap çocukların kitaplarını, yemeklerini ve ısınmak için mektebe getirdikleri çalı çırpıyı saklamaktadır. Aynı zamanda Hatice Hanım, dayakla uslanmayan yaramazları, bu dolabın içine hapsederek adam etmeye çalışmaktadır. Muhtarın Vehbi ismindeki oğlu, vaktinin çoğunu bu sandığın içinde geçirmektedir. Bu çocuk, bir yaramazlık yaptığında kendiliğinden sandığın içine girer ve "tabuttaki cenaze gibi sırtüstü yatar ve yine kendi eliyle kapağı" kapar. Muhtar, bu durumdan son derece memnundur. Öyle ki "hınzırı" (oğlunu), yaramazlık yaptığı zaman evdeki dolaba kapamaylı düşünmektedir (Çalığışu, s.180).

Hatice Hanım, sabah derse başlarken "taze taze mezarlıktan kesilmiş uzun değnekleri yanına yerleştirerek" birer birer çocukları yanına çağırır ve derslerini okutmaya başlar (Çalığışu, s.186). O, geleneksel öğretmen tipinin bir numunesidir. Yaramazlık yapan öğrencileri cezalandırma şekli ve derse başlarken yanında sopa bulundurması, bunun bir göstergesidir. Ayrıca öğrencilere bellettiği yaşama sevincini baltalayan ölüm konulu ilahiler, çocukların ruhunda tamiri imkânsız yaralar açmaktadır. Zaten Hatice Hanım, sınıfta otoritesini sağlamlaştırmak için, geleneksel ve dinî ritüellerden kaynaklanan terbiye yöntemlerini sık sık kullanır. Bunlar da çocuklarda hem fiziksel hem ruhsal şiddetin kalıcı etkiler bırakmasına neden olur. Feride ile onun arasındaki temel farklardan biri de bu husustur.

Feride, çocukların yaşama sevincinden uzak oluşlarından mustarıptır. Bunda ise Hatice Hanım'ın payı büyüktür. Çocuklara sürekli ölümden bahseden Hatice Hanım, çocuklara iskelet levhasını göstermeden önce "Bu dünya fanidir, kimseye kalmaz!/Yürü dünya yürü, ahir zamanıdır!" şeklinde "korkunç bir ilahî" ile derse başlar ve sonra iskelet levhasını ortaya koyarak "Yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak!" diyerek ölümün dehşetini ve kabir azaplarını anlatır.

Bundan ötürü çocukların en sevdiği oyunlar bile ölümle ilgili olanlardır (Çalığışu, s.188-189)

B... Darülmuallimatı'nda gece nöbetine kalan Feride'nin yanında muavin Şehnaz Hanım da vardır. Öğrencilerden Cemile'ye sevdiğinden gelen mektubu görür. Cemile'ye sert bir şekilde yanına gelmesini emreder. Feride, bu cılız ve hastalıklı kadında var olan "amirane edadan dolayı" adeta titrer. Cemile'ye bir kez daha mektubu kendisine vermesini emreder. Sonra vermesini beklemeden sert bir hareketle elini uzatıp kızın bileğini hırpalayarak mektubu Cemile'nin elinde alır (Çalığışu, s.258-259). Şehnaz Hanım, öğrencilerinin hislerine ve bireysel farklılıklarına ihtimam göstermeyen, hükmetme arzusu içinde bir öğretmendir.

Munise, sevdiği zabitle kaçmış sonra da kötü yola düşmüş bir kadının kızıdır. Bu çocuğa arkadaşları pekiyi gözle bakmamakta, onu kendilerinden uzak tutmakta, fırsatını buldukça da gizli gizli canını yakarak onu ağlatmaktadırlar. Bunda Feride'nin ona duyduğu sevgiyi gizlememesinin payı da vardır. Bir gün arkadaşları, Munise'yi çeşmeden ağızlarına doldurdukları su ile kovalar ve ağızlarındaki suları Munise'nin üstüne püskürtürler. Munise ağlaya ağlaya köşeden köşeye kaçar, elleriyle yüzünü, gözünü, boynunu saklamaya çalışır. Feride, bu kızları yaralı ceylanı kovalayan "av köpeklerine ve leş kargalarına" benzetir. Munise'yi onların ellerinden kurtarır (Çalığışu, s.194). Hatice Hanım'ın fiziksel ve ruhsal şiddetine maruz kalan öğrencilerin elbette Munise'ye karşı şefkatle yaklaşması beklenemez. Feride'ye benzeyen bu son derece naif kızın yanında diğerleri aldıkları eğitimin gereği son derece kaba, şiddete meyilli öğrencilerdir.

3. Yeşil Gece: Eğitimde Şiddetin Kaynağı Medrese ve Medreseliler

Birol Emil, Oktay Akbal'ın 25.01.1973 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Yeşil Gece'den Kubilay'a" başlıklı yazısından hareketle Yeşil Gece'nin Atatürk'ün "Bana yobazlığı eleştiren bir roman yaz!" direktifiyle yazılmış bir roman olduğunu ileri sürer. Ancak Niyazi Altunya (2013:180) belirtilen tarihte sözü edilen gazetede böyle bir yazı olmadığını belirtir. Birol Emil'den hareketle birçok araştırmacının da bu bilgiye gönderme yaptığını, bu yüzden zikredilen yanlıştın Emil tarafından düzeltilmesi gerektiğini ifade eder. Sözü edilen eserin yazılma gerekçesi ile ilgili olarak akla yatkın olan düşünce ise Yeşil Gece'nin yazıldığı dönemin koşullarıdır. Saltanat ve Hilâfetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu vb. devrimler ile Emile Zola'nın Reşat Nuri tarafından Türkçe'ye çevrilen ve Dreyfus meselesini anlatan romanı "Hakikat"ın bu hususta oldukça belirleyici

olduğu söylenebilir. Zaten bunu, kendisi ile yapılan bir röportajda açıkça söyler (Altunya 2013: Kavcar 1999: Yalçın 2002). Tanpınar (2007: 459) da onun politikaya meydan okumak cesaretini gösteremediğini ileri sürer. Yeşil Gece, bütün bunların bir terkibi olarak görülebilir.

Yeşil Gece’de, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının bir izdüşümü görülebilir. Söz konusu eser ideolojik karakteri itibarıyla, Reşat Nuri’nin eğitimde şiddete en saf hâliyle yer verdiği eseridir. Burada Cumhuriyet dönemi siyasî literatüründe hâkim olan şiddet yüklü dilin, eğitim ve kültür alanlarında uygulama ve akislerini görmek mümkündür⁵. Bu romandaki Ali Şahin adlı öğretmen, Mehmet Ö. Alkan (2005: 216)’ın dediği türden “ideolojik militan” bir öğretmendir⁶. Dolayısıyla eylem ve söylemlerine şiddetin dili sinmiştir. Ama Yeşil Gece’de Ali Şahin’den ziyade medrese ve medreseliler şiddetin kaynağı olarak gösterilir.

Yeşil Gece adlı eserde şiddetin, çeşitli boyutları ile izlerini görmek mümkündür. Bunun sebebi “cahil, geri kafalı ve yobaz” medrese mensupları ile yeni okul ve öğretmenlerinin fizikî ve fikrî mücadelesidir. Yine Özer (2014:141-142) Yeşil Gece’de halk üzerinde dinsel kaynaklı otoritenin diğer bütün otorite türlerinden baskın çıkmayı örneklediğini ifade eder.

Bu romanda öğretmen-öğrenci arasındaki şiddet, daha çok fiziksel boyutu ile karşımıza çıkar. Eski medrese hocaları şiddeti, eğitimin bir parçası hâline getirmişlerdir. Öğrencileri uslandırmak için çeşit çeşit şiddet yöntemleri kullanırlar. Hatta öğrencilerden birisi, dayakla kısa sürede hafızlığını tamamlar ama yediği dayağın şiddeti ile çok geçmeden ölür.

⁵ Akçam, (1995: 345), “şiddet”in Türkiye Cumhuriyeti devletinin çimentosu olarak işlev gören unsurlardan biri olduğunu iddia eder.

⁶ Alkan (2005:216-242), II. Meşrutiyet döneminde öğretmenlerin yetişmesi için ayrı bir özen gösterildiğini belirtir. Artık bu dönemden itibaren öğretmenler “bir tür rejim militanı” olarak algılanmaya başlamış, bu algılama Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Tanzimat’tan sonra ortaya çıkan ve Meşrutiyet döneminde yoğunlaşan ve Cumhuriyete uzanan fikir hareketleri sosyal, kültürel, ekonomi ve eğitim alanlarında da temel paradigmayı belirlemiştir. Bu bağlamda “bir ideoloji olarak Tanzimat döneminde ortak vatana yurtseverlikle bağlı Osmanlılık, II. Abdülhamit döneminde İslâm-Türk Sentezi ve II.Meşrutiyet döneminde Türk-İslâm Sentezi geliştirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise ulus-devlet gerçeğine uygun, onunla örtüşen bir Türk ulusçuluğu ideolojisi oluşturma gayreti vardır. Cumhuriyetin Türk ulusçuluğu hukuksal, kültürel ve ırksal bir pragmatik bileşim üzerine kurulmuştur.

Bu noktada Ümit Kıvanç (1996: 411-419) da Türkiye Cumhuriyeti devletinin karakteristik özelliği olarak “örgütlenmiş şiddet” kavramına kimsenin itiraz edemeyeceğini belirtir.

Psikolojik şiddet ise, zaman zaman bürokrasi zaman zaman da medrese taraftarlarının Şahin Efendi'ye yaptıkları ikazlar ile kaybettiği inancını tekrar kazanması için buldukları uyarılarda karşımıza çıkar.

Yeşil Gece romanının başkişisi Ali Şahin, Darülmualimin'den yeni mezun olmuştur. Çekilen kurada kendisine İstanbul'da bir okul düşer ama o, Feride gibi Anadolu'da göreve başlamak istemektedir. Bu sebeple eski bir medreseli olduğu anlaşılan Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye Birinci Şube Müdürü Basri Bey'in karşısına çıkar. Basri Bey, onun niyetini yanlış anlar. Sonrasında peş peşe hakaretlerini sıralamaya başlar. Bu bölümde bürokrasi Çalığışu'nda olduğu gibi şiddet üreten, daha çok psikolojik, öğretmenlerin hevesini kıran bir engel olarak belirir.

Basri Bey, birdenbire çıldırmış gibi masaya bir kuvvetli yumruk indirdi ve avaz avaz bağırmaya başladı:

-Allahım, bu darülmualiminlileri beni kudurtsunlar diye mi halk ettin? Bu, kaçınıcı bu?.. Dünden beri hiç değilse otuz kişi geldi. Söyleye söyleye dilimde tüy bitti. İstanbul yok. Ya tayin edildiğiniz yere gideceksiniz, ya istifa. Anlaşıldı mı. (...) Uhular ulusu Yarabbim... Şunların üç, beşini eksik yarataydın da kalan malzeme ile başlarına biraz izan, yüreklerine biraz insaf sokaydın. Tövbe tövbe Yarabbim. Bu adamlar, insanı küfürbaz edip günaha sokuyorlar. (Yeşil Gece, s.9)

Yeşil Gece (s.19-20)'de sarık, çocukların ve ailelerin arasına nifak ve düşmanlık sokan bir simge olarak görülür. Sarık saran çocuklar "ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılik girer." Şahin ise başka türlü bir çocuktur. Hocalarının dayağına ve babasının yalvarmalarına rağmen, başından sarığı çıkararak arkadaşları ile kuş ve balık avlamaya girer.

Şahin Efendi'nin devam ettiği Somuncuoğlu Medresesi'nde güzel sesli bir Hafız Remzi vardır. Birçok kadın onun yanık sesine ve kendisine vurgundur. Ama o her kadına yüz vermez. Medrese kapısına kadınların dadanmasına yol açtığı için bir gün Hafız Remzi, Zeynel Hoca tarafından evire devire dövülür (Yeşil Gece, s.25-26). Çok inatçı bir kişiliğe sahip olan Zeynel Hoca'nın "çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu bir cehennemi vardı[r]. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü[r]." Cennet hayali onda pek belirsiz ve ilkel kalmıştır. Zaten bu dünyadan çok az kişinin cennete girebileceğini düşünür (Yeşil Gece, s.26-27) Bir medreseli olarak Zeynel Hoca, adeta eğitimde şiddet olgusunun cisimleşmiş hâlidir. Sürekli korkutmak ve tehdit etmek üzerine

kurulu bir sistemin sözcülüğünü yapan Zeynel Hoca, “ (...) müjdeleyin, nefret ettirmeyin (...)” hadisinin hilâfına hareket eden, kendi çıkarları için dini suiistimal eden ve yozlaştıran bir tiptir.

Zeynel Hoca'nın medresede korktuğu tek kişi Mecit Molla'dır. Saray imamlarından birinin oğlu olan bu adam, zaman zaman Abdülhamit'e jurnal vermektedir. Ayrıca “rıza-yı hümayuna muhalif” bir söz sarf eden bir müderrisi de Halep'e sürdürdüğü söylenmektedir (Yeşil Gece, s.28). Mecit Molla'nın şahsında siyasetin medreselere ne kadar nüfuz ettiğini görmek de mümkündür. İstibdat yönetiminin bir jurnalcisi olan bu hoca, bu mevkiin kendine sağladığı sürgün yetkisini fütursuzca kullanmaktadır.

Şahin Efendi, geçirdiği inanç buhranı süresince dinî temayüllerini sorgular. Zamanla bu ıstıraba katlanamaz ve müderrislerden birkaçına açılmaya karar verir. Onlardan biri Şahin Efendi'ye “Tecdit-i iman et habis... Kâfir oldun. Bir daha böyle şeyleri aklından geçirme!” diye bağırır (Yeşil Gece, s.34-35). Başka bir yerde Şahin Efendi, “fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi”ni memleketin asırlardır içinde yaşadığı “yeşil gece”ye bağlar. Memleketin iptidai mektepleri de bu yeşil gecenin bir uzantısı olan medresenin parçasından başka bir şey değildir. O, güneşli sokaklardan, serin derelerden alınarak buraya “hapsedilen çocuklara” acır. Ama onların bazıları tehditlere, dayaklara rağmen bu sevimsiz izbelerden kaçmayı başaracaktır (Yeşil Gece, s.43).

Yeşil Gece'de hocalar, dinin ve otoritenin kendilerine verdiği yetki vesilesiyle sürgünden tutun da tekfir etmeye kadar, farklı düşünen ve davrananları yola getirmek için şiddet kullanırlar. Ali Şahin'e göre, bütün bu gayri insani durumların sebebi “yeşil gece” yani “din⁷”dir. Asıl yeri sokak, asıl meşgalesi oyun olması gereken çocukların, medrese hücrelerine “hapsedilmelerinin” sebebi “yeşil gece”dir ama bu “yeşil gece”nin ortadan kalkmasında geleceğe dair bir umut vardır.

Şahin Efendi'yi görevi nedeniyle tebrike gelenlerden biri de Hafız Eyüp'tür. Şahin Efendi'yi görünüşte iyi karşılayan bu eski medreseli, üstü kapalı bir şekilde onu tehdit etmeyi ihmal etmez. Ondaki önceki meslektaşının “pek mazbut ül ahlak bir zat” olmadığını, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya kalktığını, bunun için *de* “rızk-ı maksumunu başka bir yerde aramak” lüzumunda kaldığını söyler. Maarif müdürü adına konuşan Hafız Eyüp, kısaca “kendi rızası dâhilinde çalışırsa

⁷ İnci Enginün (2013: 288) Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* ile Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanlarının “İslâmiyete değil, İslâmiyeti kendi çıkarları için mahiyeti dışında yorumlayanlara karşı” tezli eserler olarak görür ve bu tür eserlere çok ihtiyacımız olduğunu belirtir.

rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefının uğrayacağı akıbeta uğrayacağını” ona açıkça söyler (Yeşil Gece, s.54-55).

Şahin Efendi, kendisi gibi yenilik taraftarı olan Rasim Öğretmen ile konuşurken başına gelen bir olaydan bahseder. Ana dili derslerini, programa “Lisan-ı Osmani” yerine “Türkçe” yazdığı için maarif müdürü tarafından kovulmak tehlikesi ile baş başa kalmıştır. (Yeşil Gece, s.68)

Görüldüğü gibi çıkarlarıyla çatışan herkesi din, ahlâk ve rızık noktasından tehdit eden medrese mensupları ve geleneksel öğretmenler, idealist ve yeni fikirli öğretmenlerle sürekli bir çatışma içerisindedirler. Artık onlar öğretmekten ziyade çıkarlarını korumayı öncelik hâline getirmiş, birer iş takipçisi konumuna düşmüşlerdir.

Sarıova’da bir gün kasaba eşrafından birinin oğlu ile bir medreseli arasında hiç yoktan bir kavga çıkmış, delikanlı elindeki sopa ile medreselinin başına vurmuştur. “Talebe-i ulûm” bunu sarığa hakaret olarak kabul eder ve gürültülü bir nümayiş yaparak delikanlının cezalandırılmasını ister. Mutasarrıf, kanuna göre delikanlının cezalandırılacağını söylese de softalar bir türlü yatışmaz (Yeşil Gece, s.72-73). Medrese taraftarları, en küçük bir olayda nümayiş çıkarmaya hazır tiplerdir. Bu durum medreselerin yozlaşma emarelerinden birisidir. Tarihimize baktığımızda 16. yüzyıldan itibaren odağında medrese öğrencilerinin olduğu birçok toplumsal olayın görüldüğü açıktır (Akyüz 1999: 67-71; Aktar 1990: 147).

Şahin Efendi, bir gece bir hafız cemiyetine davet edilir. Hafızlığını tamamlayan, Emir Dede mektebinin eski öğrencilerinden Remzi’dir. Bir buçuk sene evvel, fakir ve yaşlı bir mahalle imamı olan babası tarafından mektepten alınarak Hafız Rahim Efendi’ye teslim edilmiştir. Hafız Rahim Efendi’den sade talebesi değil konu komşu da korkar çünkü tembellek ve avarelik eden çocukların başına kocaman sopasını indirmekten çekinmez. Remzi’nin gayreti ve “hocanın sopasındaki keramet” kısa sürede haşarı bir iptidai talebesinden akıllı uslu bir hafız çıkarır. Ancak Remzi’nin sağlığı bozulmuştur ve çocuk, kısa süre sonra vefat eder (Yeşil Gece, s.109). Görüldüğü gibi eğitimde kullanılan geleneksel yöntemlerden dayak, bir çocuğun ölümüne sebep olur. Burada da şiddetin kaynağı bir medreselidir.

Şahin Efendi, Remzi’nin ölmesi üzerine babası tarafından onun yerine hafızlığa verilmeye çalışılan Bedri’yi, anasının da yardımıyla kurtarmak için doktordan rapor almayı düşünür. Ama bu girişimleri softaları kızdırmıştır. Özellikle Dolmacı Hoca, Şahin Efendi’yle uğraşmaktan zevk alır. Şahin Efendi’ye her gün yeni bir iftira atar ve farmasonlardan para aldığını iddia eder. Bir keresinde de Emir Dede talebelerinden birinin resim defterini eline alarak kahve kahve dolaşır ve birbirini kesen çizgileri

göstererek, onun çocuklara “salip resmi” yaptırdığını iddia eder. Bütün bunlar neticesinde “Emir Dede mektebi halkın gözünden düşmeye ve içindeki çocuklara dinsizlik, ahlâksızlık, Farmasonluk propagandaları yapılan bir yer” olarak görülmeğe başlanır (Yeşil Gece, s.130).

Hafız Eyüp, Bedri vakasından sonra farklı bir yol izlemeye başlar. Mektebin ufak tefek kusurlarını, ihmallerini toplaya toplaya, küçük hücumlarla Şahin Efendi’yi yıldırmağa çalışır. Bütün bu küçük şeylerin birikmesi ile bu şenat ve densizlik ocağını yani Emir Dede mektebini temelinden yıkacaktır. “Bir çocuğun mektepten kaçması, talebelerin sokakta kavga etmesi, sınıflardan birinde yüksek sesle gülünmesi, sınıflara girip çıkarken gürültü edilmesi” gibi küçük şeyler, müfettiş Hulusi Efendi tarafından uzun raporlar hazırlamak için fırsat sayılmaktadır (Yeşil Gece, s.144).

Medreselilerin yol açtığı bu çocuk kıyımını durdurmak isteyen Ali Şahin, boş durmaz, kendi gücü nispetince mücadele eder. Ama karşısındaki şer cephesi de onun her hareketini izlemektedir. İftiralar atmak, tahkir etmek gibi çeşitli psikolojik şiddet türlerini kullanarak, onu yola getirmeye çalışırlar. Özellikle bu süreçte halkı da yanlarına çekmeye çalışırlar.

Bir gün Sarıova’daki Kelami Baba türbesi kundaklanır. Kundakçının kim olduğu belli değildir ama softalar, bunu Emir Dede mektebi Fransızca öğretmeni olan, alkolik Mehmet Nihat Efendi’nin yaptığını iddia ederler. Bir gece nezarete kalan Mehmet Nihat Efendi, ertesi gün okula gelir. İlk ders sorunsuz geçer ama sonra öğrenciler arasında müthiş bir galeyana baş gösterir. Çocuklar sıra kapaklarına vurup tepinirken hep bir ağızdan “Kahrolsun türbe kundakçısı” diye haykırırlar. Nihat Efendi ise, “Siz çocuksunuz. Talebesiniz. Derslerinizden başka şeye karışmayın. Ben, hocanızım. Ben kürsüyü işgal ettikçe bana itaat, hürmet etmeye mecbursunuz” diye laf anlatmaya çalışır ama onu kimse dinlemez (Yeşil Gece, s.166).

Medrese ve medreselilerin karşısında yer alan bütün öğretmenler tezviratın, iftiranın ve tehdidin nesnesi hâline gelirler. Kendi çıkarları zedelenen medreselilerin sergilediği bu tavırlar, bu kurumların ortadan kaldırılmalarının ne kadar elzem olduğunun bir kez daha gerekçesi olur. Kavcar (1999:101) çok başarılı bulduğu bu eserde işlenen ve büyük önem taşıyan toplumsal sorunlardan bazılarını bu çerçevede “1. Medreseler, genç beyinleri yıkayan ve onları topluma zararlı birer kişi olarak yetiştiren köhne kurumlardır. Onların gerçek ve çağdaş eğitimle hiçbir ilgisi yoktur. 2. Dini yanlış anlayıp yanlış yorumlayanlar, toplum için her zaman tehlikelidir. Eğitimi çağdaş bilgilerle yapmalıdır.” şeklinde dile getirir.

4.Acımak: Eğitimde Şiddet Olgusu ve Acımayı Öğrenmek

Reşat Nuri'nin romanlarında Türk halk kültüründen faydalandığını dile getiren Enginün (2004: 217-229), “kahramanlarını belirli durumlar ve çevreler içinde ele alırken” toplumun bir panoramasını çizdiğini, bu panoramanın da “içler acısı bir sosyal tenkidi havi” olduğunu kaydeder. Acımak, bürokrasi ve eğitim dünyasının bir tenkididir. Eğitimle ilgili olmadığı için romanda ele alınan bürokrasi, bu bölümün dışında kalacaktır. Eğitim dünyası ile ilgili tenkitler, daha çok Zehra'nın kimliği etrafında toplanır. Zehra ne kadar mükemmel bir öğretmen olsa da ancak acımayı öğrenince olgunlaşacak, tam bir insan ve öğretmen olacaktır.

Acımak'ta Zehra, hedeflediği değer ve ideallere sahip olmayan öğrencileri, genellikle hastalıklı ve sınıfın ahlâkını bozan öğrenciler olarak görür. Bu yüzden onlara ve ailelerine psikolojik şiddet uygular. Fiziksel şiddet ise, daha çok babası Mürşit Efendi'nin görev yaptığı yerlerde bazı geleneksel öğretmenlerin uygulamalarında karşı çıkar. Bu kişiler, genellikle öğretmenliği bir geçim kapısı olarak gören kimselerdir.

Zehra “doğruluk, fedakârlık, manevi temizlik hastalığı” olan bir öğretmendir. “Acı bir lisan ile kabahatlerini yüzlerine vurduğu” birçok insan onun önünde sadece başlarını yere eğerler. Acımak gibi insanî bir özellikten yoksun olan Zehra'nın gözünde kabahatli ve düşkün insanlar, “ekin tarlalarında bitmiş muzır otlardan” farksızdır. Bu otları söküp atmakta bir an tereddüt göstermeyen Zehra, mektepte de benzer tavırları sergiler. Bir gün Maarif Müdürü daireye giderken bahçenin kenarında üç küçük çocuğun beklediğini görür. Niçin mektebe gitmediklerini sorunca, çocuklar muallim hanımın kendilerini mektebe sokmadığını, eve gönderdiğini söylerler. Çocuklardan ikisi sürekli mektebe geç kalmaktadır. Zehra, onları uyarmasına rağmen, onlar yine geç kalınca, onları mektebe kabul etmemiş “tehdidini icra etmiş”tir. Çocuklardan birisi, annesi hasta olduğu için ev işlerini yaptığından, diğeri de evlerinde saat olmamasından ötürü geç kalmaktadır. Bir diğeri ise, nalınlı mektebe geldiği için, Zehra tarafından uyarılmış, gelmekte devam edince sınıfa alınmamıştır. Çünkü zavallı çocuğun ya giyecek potini yoktur ya da aile zor şartlar altında aldığı potinin çabucak eskimesinden korkmaktadır (Acımak, s.11-14).

Bu bölümde birçok örneğini gördüğümüz gibi Zehra, hem babasının dolayısıyla kendisinin macerasına hem de öğrencilerinin yaşamına yabancıdır. Onları istemediği şekilde davranmaya iten nedenleri öğrenmek istemez. Ancak babasının sergüzeştini hatıratından okuyunca, görünen olayların arkasında görünmeyen birtakım sebepler olabileceği kanaatine varır. Acımayı öğrenince de öğretmenlik mesleğinde tekâmülünü tamamlanmış olur.

Zehra, bir gün Ferhunde isminde bir kızın kaydını silmek mecburiyetinde olduğunu idareye bildirir. Ferhunde'nin suçu, para ile arkadaşlarının ödevlerini yapmaktır. Ferhunde, maarif müdürüne gelerek yalvarır. Çünkü ailesinin çok fakir olmasından ötürü, mektep kitaplarını ve defterlerini tedarik etmek için bunu yapmak zorunda kaldığını itiraf eder. Müdür, Zehra Hanım ile konuşur. “Çocuklarımızı sahtekârlığa alıştıran bir talebenin mektepte kalmasını istemenize şaşıyorum.” şeklinde bir karşılık görür. Zehra, kendisine teslim edilmiş yüz kadar çocuğun ahlâkından mesul olduğunu söyleyerek, kararından dönmeyeceğini bildirir. Müdür, aile terbiyesi ya da göreneğin tesiriyle hafiflik eden kızları Zehra Hanım'ın koleralı hastalar gibi diğerlerinden ayırmasını ve onlara son derece huşunetle muamele etmesini doğru bulmaz (Acımak, s.14).

Maarif müdürü, arkadaşına, Zehra'nın öğrencilere verdiği eğitimi anlatmak için iki tarafına muntazam ağaçlar dizilmiş bir yolu gösterir. Bu örnekte Zehra'nın eğitimde bireysel farklılıkları önemsemediği, bütün öğrencileri birbirinin kopyası gibi yetiştirmeye çalıştığı gerçeği vardır.

— *Şu ağaçlara bakınız, dedi, Zehra Hanım'ın ruhunu ve çocuklara verdiği terbiyenin cinsini göstermek için bunlardan iyi misal olamaz... Bahçede ne kadar sakat, cılız, çarpık ağaç varsa budamıştır. Bütün sıhhatini kuvvetli ve güzel olanlara sarf etmiştir; onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmesine çalışmıştır. Sivri tepeleri kestirir; fazla dalları budar, hâsılı, hepsinin birbirine benzetir. Birinin ötekenden büyük ve başka türlü olmasına tahammül edemez. İnsan, şu bahçeyi adeta bir fabrikadan çıkmış zannedecek (Acımak, s.16)...*

Zehra'nın görev yaptığı okula, maarif müdürü ile beraber Mebus Halil Şerif Bey ziyarete gelir. Zehra, sınıfından bahsederken adeta kendinden geçer, gözleri parlar. Ama her sınıfta bir köşeye ayrılmış birkaç sıraya gelince, onların önünde “haşin bir çehre ile sükût eder.” Bu sıralarda fenalar, zayıflar ve düşkünler oturmaktadır (Acımak, s.19). Zehra'nın “boyalı kuş” gibi kusurlu öğrencileri sınıftan ayırması, psikolojik bir şiddettir ve onun acımak duygusundan mahrum oluşu ile ilgilidir.

Sabahları okula gelen öğrencilerinin kılık-kıyafetine bakan Zehra, kötü kıyafetle okula gelen çocukların analarına kızmaktan, hatta bazen onları mektebe çağırıp haşlamaktan çekinmez (Acımak, s.16).

Zehra'nın babası S...’ye kaymakam olarak atanır. Memleketin okuyup yazmakla kurtulacağına inanan bu adam, gittiği bütün yerlerde muallim ve maarif memurlarına elinden gelen yardımı ve kolaylığı gösterir. Yeni atandığı yerdeki bir muallimle ilgili olarak kendisine kırk elli imzalı bir

dilekçe gelir. Kazadaki iptidai muallimlerinden biri olan bu ihtiyar “son derece cahil, müseyyep ve bunak” birisidir. Bu muallimin mektebine giden yeni kaymakamın şahit oldukları, şikâyet edenleri haklı çıkarır bir vaziyettedir. “İki büyük talebe, yüzü gözü çamurlar içinde, elleri kanamış bir mini miniyi” tartaklayarak mektebe sokmaktadır. İçerideki gürültü dayanılmaz bir seviyededir. İhtiyar muallim, bu “külhaniyi” yakalayan öğrencilerine “aferin” der. “Sen, şimdi kızılılık reçelini ye de ağzın ballansın... Ay yine yezit ibni yezitler sopamı çalmışlar... Ulan, değnek nerede? Hanginiz aldıysa verin... Vallahi dövmem, şart olsun dövmem, bir aferin yazarım...” şeklinde kaçan çocuğa ve diğer öğrencilere konuşur (Acımak, s.82).

Kaymakamın gözüne girmek için türlü kepazelikler yapan bu ihtiyar muallim, bir ara öğrencilere marş okutmaya kalkar. Marş okunurken çocukları intizama sokmaya, çocukları yerlerine oturtmaya çalışır. Kaymakam görmeden çocukların bazılarını “itip kakar”, yavaş sesle talimat verir. Bazı çocuklara “Ulan, uslu durun... Beni ekmeğimden edeceksiniz!” diye fısıldar (Acımak, s.83).

Tezcan, yukarıda belirttiğimiz gibi geleneksel okulların şiddete gebe olduğunu belirtir (1996:105). Bu okullarda öğretmenin ya da hocanın şiddete meyilli olmaları, fiziksel ve psikolojik şiddeti çeşitli boyutlarda kullanmaları öğrencileri de etkileyecek, benzer davranışları onlar da sergileyecektir. Mürşit Bey’in görev yaptığı yerlerde bulunan okullar, öğretmenler ve öğrenciler tam da bu nitelikleri taşırlar. Çalığı ve Yeşil Gece’de olduğu gibi Acımak’ta da şiddet medrese-geleneksel okul, öğretmen ve öğrencilerinde görülmektedir. Zehra ise yeni bir öğretmen tipidir ancak “acımak” denen duygudan habersizdir. Bu durum da eğitimde şiddeti doğurur. Acımayı öğrenince bu kusur da ortadan kalkar.

5. Kan Davası: Şiddet Gören Çocuklar Gerçeği ve Onların Eğitimi

Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında, çocuk mühim bir yer tutar. Hatta eserleri “asıl lirizmi ve büyük manada üslup sıcaklığını” çocukla karşılaşınca bulur (Tanpınar, 2007: 460). Reşat Nuri’nin eserlerinde çocuk, “bizzat bir değeri temsil ettiği için mühim ve manalıdır.” Çocuğu “bir yığın sosyal ve psikolojik problemi bulunan bir ‘vâkıa’ gören Reşat Nuri, Türk romanında bu vesileyle müstesna bir yer kazanmıştır (Emil 1989: 49). Sınar (1997: 110) ise onun çocuklar tarafından çok okunan bir yazar olduğunu, bunun da öncelikle dilinden ve çocuk kahramanlara eserlerinde fazlaca yer vermesinden kaynaklandığını ifade eder.

Reşat Nuri, Kan Davası romanında kendisi için çok önemi olan, şiddet gören çocukların eğitimi meselesine eğilir. Bu çocuklar, toplum tarafından dışlanmışlardır. Yukarı Sazan denilen bu “lanetli bir dağ başı köyü”nden olup, Aşağı Sazan’ın bekçisi tarafından “ateşte yakılacak engerek yavrusu” olarak görülürler.

Kan Davası’nda Ömer’in eğitebileceğini düşündüğü öğrenciler, fiziksel şiddete oldukça yatkındır. Bu tür davranışları, birbirlerine sergilemekten çekinmezler. Özellikle bu tür öğrencilerin eğitiminde sevgi, anlayış ve fedakârlığın ne kadar gerekli olduğunu vurgulamak için, sözü edilen şiddet davranışları genişçe ele alınır.

Kan Davası’nda *eğitimde şiddet olgusu* öğretmen Esmâ Güneylî ile Ömer’in söylem ve davranışlarında da açığa çıkar. Birincisinde geleneksel düşünceye sahip bir öğretmenin, problemlî çocukların nasıl eğitileceğini bilmemesinden kaynaklanan, ikincisinde ise askerlikten gelen otoriter bir öğretmenin kişiliğinden neşet eden bir psikolojik şiddet vardır.

Eğitim alanında yapılan faaliyetler dönemin hâkim düşüncesinden soyutlanamazlar. Bir anlamda, hükümet edenler söyledikleriyle, aldıkları kararlar ve yaptıkları uygulamalarla eğitim alanında yapılan değişiklik ve meydana gelen gelişmelerin birinci dereceden sorumlusudurlar. Cumhuriyet’in ilânıyla başlayan ve Atatürk’ün ölümüne kadar geçen sürede eğitim alanında yapılan icraatlarda Atatürk’ün düşünceleri belirgindir. Atatürk tarafından “Cumhuriyet Aydınlanmasını” şehirlere yayacak ve köylere götürecek öğretmenlere yeni bir nesil yaratma misyonu yüklendiği gibi, Cumhuriyet döneminde yapılan bazı uygulamalara da, Atatürk’ün görüşlerinin yön verdiği söylenebilir. Taha Parla (1995:314-315), Atatürk’ün 1923 yılında yaptığı “Kütahya’da Öğretmenlerle Konuşma” metninde, “asker ordusu” ile “irfan ordusu”nu birlikte yücelttiğini ve aynı değerde gördüğünü belirtir. Konuşmanın devamında, askerlik mesleği ile öğretmenlik mesleğinin, “militer-militarist bir söylem” içinde eş tutulduğunu söyler. Bu konuşmada, Parla’ya göre asıl çarpıcı olan ise öğretmenlik uğraşına yakıştırılan öğelerin ve niteliklerin askerlikle ilgili olmasıdır. 1960 yılında yayımlanan Kan Davası romanında Atatürk’ün bu görüşlerinin tesiri belirgindir.

Mahkemede yargılanan çocukları eğitmek için, Ömer, gönüllü olur. Ama her şeyden önce onlara devletin güç ve azametinin hatırlatılması gerekmektedir. Bunun için çocuklar birkaç gün boş bir askerî depoya kapatılır hatta biraz dövülürler (Kan Davası, s.96).

Ömer, yanında Murat Bey ve Ferhat olduğu halde çocuklarla beraber Yukarı Sazan’a gelir. Amaç, çocukları burada eğitmektir. Ama onun

çocuklarla beraber köye dönmesi, köy halkını rahatsız eder. Köy halkından Hacı Rüstem, ona “Allahın zulmü bu piçleri” ne diye köye getirdiğini sorar. Bu “it köpek güruhu” onlar için bir yük demektir. Hacı Rüstem, bu çocukları köyden defetmek için çok uğraştıklarını belirtir (Kan Davası, s.118).

Ömer, bir gün köy içinde dolaşırken yanında bir sürü çocukla beraber çalışan bir kadın dikkatini çeker. Bu Döne Aba’dır. Ömer, onunla biraz konuşunca sözü çocuklara getirir. Döne Aba, gördüğü çocukların, torunu olduğunu belirtir. Ömer, çocukları okutup adam etmeye çalışacağından bahsedince Döne Aba şöyle bir karşılık verir: “Bizimkiler çocuk mu ki? Hayvan... Öküz, inek yok bizde. Onları çalıştırıp giderim. Sana verirsem ne ederim ben (Kan Davası, s.141)?”

Aşağı Sazan köyü sakinlerini soyan çocuk çetesi, Ömer’in gayretleri ile yakalanır ve mahkemeye çıkarılır. Köyün öğretmenlerinden Esmâ Güneyli, “Kurdun oğlu akıbet kurt olur” diyerek, fena yaratılışa sahip insanları yola getirmenin mümkün olmadığını söyler. Ömer, Yukarı Sazan’ı kurtarmak için bir çare olup olmadığını sorunca, Esmâ Güneyli “Mal meydanda efendim, elinizden bir şey gelirse yapın, kötülerini adam etmek resimlerini yapmak gibi değildir” der (Kan Davası, s.87).

Yukarı Sazan’a gelmeleri üzerinden epey bir süre geçmesine rağmen, Ömer, çocukları isimlerini bilecek kadar tanıyamamıştır. Bir öğrencisine adını sorunca “Kadir, subayım.” karşılığını alır. Bunun üzerine sinirlenen Ömer, “Dilini koparırım bir daha subayım dersin” diyerek parmağıyla sert bir tembih işareti yapar (Kan Davası, s.177).

Şiddet gören ve toplum tarafından dışlanan çocukların, şiddete daha meyilli olacağı aşikârdır. Kan Davası’nda sağlıklı bir toplum yapısının kurulması için, bu tür çocukların nasıl bir psikolojiye sahip oldukları, onların ne tür içgüdülerle hareket ettikleri, onları eğitecek kişiler için detaylı bir şekilde anlatılır.

Ömer, okulun ilk günlerinde çocukların üzerine pek gitmez. Onların “çok çabuk insan olmalarından, sürü tepkilerini ve içgüdülerini birdenbire kaybetmelerinden” korkar. Bu “sürünün” birlik ruhunu kaybetmemesi için, “esaretlerinin bütün hürriyeti içinde” onları serbest bırakır. Bundan ötürü Müslim ve Çürük Ali gibi zorbaların şefliklerini devam ettirmek için oyun ya da kavga esnasında diğerlerini ezmelerine göz yumar. Ömer’in çocuklara eğitim vermeye başlamasıyla birlikte, çeşitli sebeplerle aralarına katılanların sayısı da artar. Bunu gören diğer çocuklar “Mahalleye yabancı köpek geldiğini gören köpekler gibi, dişlerini çıkararak hırıldamaya” hazırlanırlar (Kan Davası, s.182-184).

Leylekoğullarının kalesinde zor şartlar altında çocuklara eğitim vermeye çalışan Ömer'in kışın karşılaştığı en büyük sorun, yiyecek problemidir. Bundan ötürü çocuklar arasında hırsızlık baş gösterir. Ömer, çocukların üstüne pek gitmek istemez ama Müslim biraz da liderliği kaptırmış olmanın verdiği bir hırsı, Ömer'den izin alarak hırsızları belirlemeye çalışır. Elinde uzun bir iple çocukların yanına giden Müslim, gözlerini tavandaki kirislere diker. Kısa süre sonra hırsızlığı kimin yaptığı öğrenilir. Yoksa Müslim, bir ikisini ayaklarından tavana asmayı kafasına koymuştur (Kan Davası, s.205-207).

Kan Davası'nda Reşat Nuri'nin iki ütopyasını dile getirdiğini söyleyen Naci (2003:226), bunları "1.Eğitimle on üç 'şaki'nin geçireceği değişim, 2.Kan davasına son vermek." olarak sıralar. Reşat Nuri'nin kan davasını sona erdirmeye biçimi inandırıcılıktan yoksundur. Ama Reşat Nuri, her cumhuriyet aydını gibi şefkat, sevgi ve iyilikle çocukların ya da şiddet görmüş çocukların eğitilebileceği hususunda çağdaş eğitime çok da aykırı şeyler söylemez. En azından bu konuda, Kan Davası romanında olduğu gibi, oldukça iyimser olduğu söylenebilir.

6. Sonuç

Aklın ve bilimin rehberliğine inanan bir Cumhuriyet dönemi eğitimcisi ve yazarı olan Reşat Nuri, yazdığı romanlar ve yerine getirdiği eğitim hizmetleriyle yürekten inandığı Cumhuriyet değerlerinin vatan sathının en ücra noktalarına kadar ulaşması için uğraşmış bir aydındır. Çalığışu, Acımak, Yeşil Gece ve Kan Davası romanlarında eğitim anlayışını değişik vesileler ve boyutlarıyla ortaya koymuştur. Yeni ulus devletinin eğitim anlayışını havi birer "ilmihal" ya da "cep kitabı" olarak görülebilecek eserleri ile hem ülkemizin eğitim gerçeğine dikkatle eğilmiş, çözüm önerileri getirmiş hem de okuyucularını ve geleceğin muhtemel öğretmenlerini yetiştirmek görevini yerine getirmiştir.

"Öğretmenler ve memurlar romancısı" Reşat Nuri verdiği eserlerle, "Türkçenin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi" olarak görülmüş, "temiz ve musaffa bir insanlığın peşinde" koşmuştur. Bu unsurların eğitimde ne kadar gerekli olduğunu vurgulamak, şiddeti üreten yapı ve kurumları teşhir etmek için "eğitimde şiddet olgusu"na çeşitli boyutlarıyla belirtilen eserlerinde yer vermiştir.

Çalığışu, gündelik yaşamın terbiye boyutunda, geleneksel değer yargularından farklı bir düzlemde yetişen bir İstanbul Kızı'nın sebep olduğu eski-yeni çatışmasını gözler önüne serer. Buradaki genç kız tipi, Faruk Nafiz'in Kızım'a şiirinde portresini çizdiği tiple önemli bir yakınlık gösterir. Çalığışu'nda muhtevasını din ve geleneksel anlayışın

şekillendirdiği gündelik yaşam ritüellerinin karşısına Reşat Nuri, daha seküler ve daha dünyevi bir teklifle dikilir. Feride'nin sevimli yaramazlığı ister istemez okuyucuyu onun yanında yer almaya iter.

Çalığışu'nda bürokrasi ve meslektaşlar bir mobbing (psikolojik şiddet, kuşatma, taciz, rahatsız etme veya sıkıntı verme) unsuru olarak karşımıza çıkar. Anadolu'yu aydınlatmaya koşacak ve birer ışık kaynağı olacak öğretmenler için, önlerine çıkacak muhtemel iki engel bunlardır. İş yavaşlatmaktan tutup, lafla taciz etmeye, Feride'yi bekletmeye ve sınırlendirmeye yönelik olarak tüm statükocu davranışları sergileyen bürokrasi mensupları, idealist öğretmenlerin duyduğu ve Feride'de somutlaşan bu aşkın önüne geçemezler. Geleneksel öğretmenler ise, öğretmenlik mesleğine bir geçim vasıtası olarak bakarlar. Bu noktada yeni ve idealist öğretmenlerin karşısındaki engellerden birisi de bu zümrenin mensuplarıdır. Reşat Nuri, bu tür engellerin dolayısıyla şiddetin, idealist öğretmenleri yıldıramayacağını gözler önüne serer.

Çalığışu romanında Hatice Hanım, eğitimde kullandığı yöntem ve teknikler açısından eski anlayışın bir numunesi olarak karşımıza çıkar. Uygulamalarında öte dünya düşüncesi belirgindir. Bu tutumu psikolojik ve fiziksel şiddeti doğurur. Bu da öğrencilerdeki yaşama sevincini söndürmekte hatta oyunlarına kadar sirayet etmektedir. Feride ise yabancı mekteplerde tam bir Hristiyanî şefkat ve sevgiyle büyür. Eğitimde kullandığı metotlar, bu eğitim sürecinin bir eseridir. Öğrencilerine sevgi ve şefkatle yaklaşırken, onlardaki yaşama sevincini artırmaya çalışır.

Yeşil Gece'nin Atatürk'ün emriyle yazılan bir roman olmadığını Niyazi Altunya ortaya koymuştur. Bununla birlikte romanda ortaya konulan düşüncelerin birçoğunda Atatürk'ün fikirlerinin izdüşümünü görmek mümkündür.

Yeşil Gece, eğitimde şiddetin kaynağını medrese ve medreseliler olarak gösteren tematik bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Çalığışu'nda öğrencilerin eğitiminde Hatice Hanım'ın sergilediği şiddet davranışlarının, bu romanda medrese mensuplarınca sergilendiği görülür. Medrese zihniyetini temsil eden bürokrasi, Ali Şahin'i Anadolu'ya göndermemek konusunda psikolojik şiddeti devreye sokar. Zeynel Hoca, Hafız Rahim Efendi, Mecit Molla ve Hafız Eyüp gibi medreseden kişiler, şiddetin cisimleşmiş halleridir. Zeynel Hoca ve Hafız Rahim, eğitimde tek metot tanırırlar: Şiddet-dayak. Bu mantık, Zeynel Hoca'da daha çok şiddet yüklü bir dil (korkunç cehennem ve işkence tasvirleri), Hafız Rahim'de ise şiddetli dayak (Hafız Rahim Efendi'nin öğrencisi Remzi yediği dayak sebebiyle ölür) şeklinde kendini gösterir. Medrese mensuplarının aksine hareket eden Ali Şahin, kimi zaman Hafız Eyüp kimi zaman okul müdürü

kimi zaman da müfettişler tarafından tehdit ve taciz edilir. O ve taraftarları sık sık hakaret ve iftiraya maruz kalırlar. Bazen de talebe-i ulum, medrese lehine nümayiş yapmaktan çekinmez. Aslında kendisi de Mehmet Ö. Alkan'ın dediği türden “ideolojik bir militan” olan Ali Şahin, okulda hiçbir şekilde şiddet içerikli bir davranış sergilemez. Okul dışında ise “Yeşil Gece” ve onun temsilcileriyle hem fiziki hem fiili olarak mücadele eder. Bir yanıla Reşat Nuri Yeşil Gece’de, eğitimde şiddet üreten bir kurum ve zihniyet olarak medrese ve medreselileri teşhir etmek ve onlarla mücadele etmek gerektiği düşüncesini işler.

Acımak'ta öğretmenliğin gerektirdiği bütün mesleki yeterliklere sahip olan bir eğitim neferi karşımıza çıkar. Ama eğitimde, insan ve bireysel farklılıklar gerçeğinden hareket etmeyen her eğitimcinin şiddet batağına saplanması kaçınılmaz bir sonuç olduğu, Zehra'nın şahsında somutlaşır. Duygusuz bir eğitim anlayışı, sadece makine üretir. Başlangıçta bir makine hissizliği ve soğukluğu ile hareket eden Zehra, acımayı öğrenince olgunlaşır, insan olur. Acımak'ta eğitimde şiddeti doğuran nedenlerden biri de Çalığısu ve Yeşil Gece’de gördüğümüz, öğretmenliği bir ideal olarak görmeyip de geçim vasıtası olarak telakki edenlerdir. Bu tip öğretmenler Zehra'nın babası Mürşit Bey'in görev yaptığı yerlerde karşımıza çıkarlar.

Kan Davası'nda bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde eğitimin rolü ele alınır. Bireysel sorunlar, şiddet görmüş ve bu yüzden şiddete meyilli çocuklardır. Toplumsal sorunlar ise kan davası, çetecilik vb.dir. Romanda ayrıca mizaç ve huy olarak şiddete yatkın öğrencileri eğitirken sevgi ve şefkatin yanı sıra disiplin ve ölçülü sertliğin ne kadar gerekli olduğu üzerinde durulur. Bu işi yerine getirecek olan kişi sıradan bir öğretmen değil asker-öğretmen Ömer'dir. Bu noktada Atatürk'ün 1923 yılında yaptığı “Kütahya'da Öğretmenlerle Konuşma” metninde muallim ve asker kelimeleri arasında kurduğu mütakabiliyet konuyu vuzuha kavuşturmuştur. Romanda şiddet görmüş ve şiddete meyilli çocukların bu hale gelmesinden, toplum ve niteliksiz öğretmenler sorumlu tutulur. Son tahlilde kan davasını sona erdirmek ve şiddet görmüş, şiddete meyilli çocukları eğitmek ancak bir “asker-öğretmen”le mümkün olacaktır.

Reşat Nuri Güntekin'in üzerinde durduğumuz romanları, temas ettikleri bazı meseleler bakımından hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bunlardan biri eğitimim sistemimizdir. Güntekin'in incelediğimiz romanlarında eğitim sistemimizle ilgili yaptığı tespitler, getirdiği eleştiriler ve sunduğu çözüm önerileri geleceğe de ışık tutabilecek bir nitelik taşırlar.

Kaynaklar

- Akçam, Taner (1995). *Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktar, Yücel (1990). *İkinci Meşrutiyet dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Yasin (2007). “Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul”. *Ocak ve Zanaat*. Editör: Tanıl Bora-Kıvanç Koçak. İstanbul: İletişim Yayınları. 473-488.
- Akyüz, Yahya (1999). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Alfa Yayınevi.
- Alkan, Mehmet Ö. (2005). “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”. *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*. Editör: Kemal H. Karpat. İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları. 73-242.
- Althusser, Louis (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altunya, Niyazi (2013). *Türk Romanında Öğretmen*. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları.
- Banarlı, Nihat Sami (1971). “Reşat Nuri Güntekin”. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C:2: 1209-1214. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Berger, Peter L. ve diğerleri (2000). *Modernleşme ve Bilinç*. Çeviren: Cevdet Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Binbaşıoğlu, Cavit (2004). *Aile ve Okulda Eğitim Sorunları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- .(2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Burdurlu, İbrahim Zeki (1971). *Romanlarıyla Reşat Nuri*. İzmir: Eğitim Enstitüsü Uyanış Dergisi Yayınları.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz (2015). *Han Duvarları*. İstanbul: YKY.
- Çelik, Hüseyin (2000). *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit*. Ankara: KBY.
- Demirel, Özcan-Zeki Kaya, (2005). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

- Emil, Birol (1984). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*. İstanbul: İÜEF Yayınları.
- 1989). *Reşat Nuri Güntekin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İnci (2013). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (2004). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ertürk, Selahattin (1994). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Esen, Nükhet (1996). "Türk Romanında Aile İçi Şiddet Teması". Şiddet Özel Sayısı *Cogito* 6-7:323-326.
- Fidan, Nurettin (1994). *Eğitim Psikolojisi: Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Gündüz, Mustafa (2016). *Maâriften Eğitime/Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm*. Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Çalkuşu*, (55. Baskı), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- , *Yeşil Gece*, (28. Baskı), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- , *Acımak*, (38. Baskı), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- , *Kan Davası*, (Tarih ve baskı belirtilmemiş), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Kavcar, Cahit (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kıvanç, Ümit (1996). "Türkiye'de Şiddet Kaynağı Olarak Devlet-Toplum İlişkisi". Şiddet Özel Sayısı *Cogito* 6-7. 411-419.
- Kudret, Cevdet (1987). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Moses, R.(1996). "Şiddet Nerede Başlıyor?" Çeviren: Ayşe Kul. Şiddet Özel Sayısı *Cogito* 6-7: 23-27.
- Orakçı, Adem (2016). "Eğitimci Yazarlarımızdan Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Türk Millî Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış (Problemler-Öneriler)". *Milli Eğitim Dergisi*. 2016/45/209:236-255.
- Önertoy, Olcay (1983). *Reşat Nuri Güntekin*. Ankara: TDK Yayınları.

- Özer, Hanife (2014). “Otorite Kavramı ve Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Otoritenin Yansımaları” *Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi* 2014/7/34: 135-146.
- Parla, Taha (1995). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları/ C:3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlatır, İsmail (1986). “Türk Edebiyatında Tipler: Feride”, *Türk Dili Dergisi* S:413 Mayıs 1986.
- Sevük, İsmail (1930). *Edebi Yeniliğimiz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sınar, Alev (1997). *Hikâye ve Romanımızda Çocuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tezcan, Mahmut (1996). “Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul”. *Şiddet Özel Sayısı Cogito* 6-7: 105-108.
- Tınaz, Pınar (2008). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Unat, Nermin Abadan (1959). *Bürokrasi*. Ankara: SBF Yayınları.
- Ünsal, Artun (1996). “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”. *Şiddet Özel Sayısı Cogito* 6-7: 29-36.
- Varış, Fatma (1996). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Yalçın, Alemdar (2002). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yücebaş, Hilmi (1957). *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri*. İstanbul: Yeni Matbaa.